

Література

1. Музиченко П. Вплив церкви і церковного права на розвиток правової культури на українських землях у XIV–XVI ст. // Наук. пр. Одес. нац. юрид. акад. – О., 2002– Т. 1; Хорошкевич А.Л. О международных аспектах религиозной политики Великого княжества Литовского времени Первого Статута 1529 года // Первый Литовский Статут 1529 года: Материалы респ. науч. конф., посв. 450-летию Первого Статута). – Вильнюс, 1982; Панас К. Історія української церкви. – Л.: НВП «Трансінтех», 1992; Сапеляк А. Україна крізь віки: релігійно-церковний аспект. – Л.: Червона калина, 2006; Русина О.В. Міжконфесійні відносини й суспільно-політичні рухи XV – початку XVI ст. на теренах України // Укр. іст. журн. – 2006. – № 3; Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наук. думка, 1993.
2. Уния в документах. – Минск, 1997. – № 2. – С. 64-68.
3. Беднов В.А. Православная Церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum). – Мн.: Лучи Софии, 2002. – С. 87.
4. Уния в документах. – Минск, 1997. – № 3. – С. 68-71.
5. Галенченко Г. «Шляхетская демократия» в Великом княжестве Литовском в XVI–XVIII вв. // Белоруссия и Россия: общества и государства. – Минск, 1998.
6. Архив ЮЗР. – Ч. V. – Т. I. – Док. № 1. – С. 1-2.
7. Беднов В.А. Указ. соч. – С. 112.
8. АЗР. – Т. 1. – Док. № 166. – С. 190.
9. Ярушевич А. Ревнитель православия князь Константин Иванович Острожский (1461–1530). – Смоленск, 1897. – С. 244.
10. Пичета В.И. Белоруссия и Литва XV – XVI вв. (Исследования по истории социально-экономического, политического и культурного развития). – М., 1961. – С. 75.
11. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 226.
12. АЗР. – Т. 1. – Док. № 120. – С. 144-146.
13. АЗР. – Т. 1. – Док. № 204. – С. 353.
14. Архив ЮЗР. – Т. 2. – Док. № 103. – С. 126.
15. АЗР. – Т. 1. – Док. № 127. – С. 150.
16. АЗР. – Т. 1. – Док. № 127. – С. 150; Док. № 190. – С. 226-227.
17. АЗР. – Т. 1. – Док. № 189. – С. 223-226.

УДК 340.15“4”

*О.І. Резнік***ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ПРАВА В ПРАЦЯХ К. НЕВОЛІНА**

Періодизація історико-правового процесу є однією з важливих теоретико-методологічних проблем історико-правової науки. На жаль, у даний час у вітчизняній науці ця проблема розроблена недостатньо. Серед сучасних українських учених, які торкалися у своїх працях деяких питань періодизації історії держави і права України, слід назвати П. Музиченка [1], М. Страхова і О. Криворучко [2], І. Усенка [3], О. Ярмиша [4] та ін. У той самий час досі в історико-правовій науці відсутнє системне дослідження проблеми періодизації історії права. Більшість існуючих досліджень присвячені періодизації історії держави і права, що, починаючи із середини 30-х років ХХ ст., було характерним для радянської історико-правової науки. Вивчення історії права окремо від історії держави вважалось методологічно невірним і шкідливим.

Уявляється, що надійною підмогою для вирішення вказаної проблеми може стати звернення до історії вітчизняної історико-правової науки. Адже в числі методологічних проблем українські вчені – історики права – особливе значення надавали розробці періодизації історії права, тобто поділу її на періоди в часі. Починаючи з К. Неволіна, всі вони вважали за неможливе виклад історії права без проведення подібного поділу. Періодизація історії права як важливий засіб, на думку Ф. Леонтовича, «полегшує вивчення окремих пам'ятників, дає повну можливість визначити з більшою точністю загальний характер законодавства кожної епохи» [5, с. 10-11]. Підкреслюючи значення періодизації історії права, М. Ясинський писав, що вона проводиться «з метою краще орієнтуватися серед окремих явищ юридичного життя даного народу і, таким чином, з великим успіхом провести належне угруповання цих явищ, а також з метою відзначити найбільш типові, характерні риси кожної історичної епохи» [6, с. 11-12].

Оскільки в XIX ст. вітчизняні історики права займалися головним чином історією слов'янського права в цілому або історією права окремих слов'янських народів, остільки в центрі їхньої уваги знаходилася періодизація лише цієї історії. Єдиним винятком є періодизація загальної історії права, яку розробив К.О. Неволін (1806 – 1855) у своїй «Енциклопедії законодавства» [7].

Розробляючи періодизацію історії права, вчений виходив з пануючого на той час в історичній науці й у філософії історії поділу загальної історії на дві частини: стародавню і нову історію. Притримуючись багато в чому головних засад ідеалістичної філософії, К. Неволін вважав, що будь-яка людська діяльність рухається між двома першоосновами (між першоосновою загального і першоосновою особливого), і поділ історії на стародавню та нову ґрунтується на відмінностях і на різному співвідношенні цих першооснов між собою [7, с. 156-157]. Взаємне відношення позначених двох першооснов людської діяльності може бути трояким: 1) може переважати першооснова загального; 2) може переважати першооснова особливого, коли загальне уявляється більш або менш неіснуючим для нього; 3) обидві першооснови можуть панувати в людській діяльності одночасно, перебуваючи в рівновазі між собою.

На думку К. Неволіна, стародавня історія законів і законодавства характеризується переважанням загального над особливим, а нова історія – особливого над загальним. У той самий час повинен бути ще такий період, де б обидві ці першооснови були розвинені одночасно.

У стародавній історії учений виділяє три ступеня переваги загального над особливим: 1) дух людини пригнічений природою, перед загальним особливе не має права і значення, що є характерним для Східних народів; 2) «дух сам починає створювати відмінність між собою і своєю загальною першоосновою, в яку він весь був занурений у країнах східних, починає усвідомлювати себе перед нею і в ній, проте від самої природи знаходячись у глибокому світі, у чистісінькій гармонії з ним», що є характерним для Грецького світу; 3) «обидві першооснови, що знаходилися досі в природній згоді, залишають цей мирний стан, вступають у боротьбу між собою, і першооснова особливого є самостійним явищем, яке торжествує над загальним», що вже є характерним для Римського

світу. Таким чином, стародавня історія розділяється на три періоди: 1) період Східних народів; 2) період Грецький; 3) період Римський [7, с. 160].

За К. Неволіним, два сімейства народів уявляються такими, що особливо є дієвими в новій історії: німецькі та слов'янські народи. В історії німецьких народів учений виділяє три періоди: 1) середньовіччя; 2) період із середини XV до кінця XVIII ст.; 3) період, розпочатий наприкінці XVIII ст. Французькою революцією. Що стосується історії слов'янських народів, то, на думку К. Неволіна, не можна з такою самою ясністю визначити її характер, бо призначення слов'янських народів простягається за межі нової історії, оскільки вони вступили на терені історії пізніше і почали самоідентифікуватися пізніше, ніж німецькі народи [7, с. 161].

Система історико-правової частини «Енциклопедії законодавства» будується відповідно до того самого поділу всесвітньої історії на два основні періоди.

У досить великому за обсягом розділі «Стародавня історія позитивних законодавств» автор характеризує закони Китаю, Індії, Єгипту, Персії, Фінікії, єврейського народу, магометанські закони. Законодавство цих країн він відносить до першого періоду стародавньої історії. У другому її періоді характеризуються закони грецькі та римські. Розділ «Нова історія позитивних законодавств» включає до себе церковне і римське право, права німецьких і слов'янських народів, а також європейське народне право. При цьому слід зазначити, що з прав слов'янських народів К. Неволін розглядає тільки російське право, що певною мірою звужує його бачення слов'янського права.

У питанні періодизації історії права звертає на себе увагу також періодизація історії права, що вперше розробив К. Неволін у зв'язку зі своєю періодизацією історії римської держави, в якій він виокремлює царський, республіканський та імператорський періоди. Характерно, що, як стверджує О.А. Омельченко, у російській романістиці затвердилась саме ця схема періодизації [8, с. 16].

К. Неволін дає також зразки періодизації історії російського права. При цьому він виходив з поділу історії на два великі періоди: стародавню історію і нову історію, з підрозділом їх на декілька менших періодів, приймаючи за підставу поділу різні засади [9]. Стародавню історію, у свою чергу, він ділить на п'ять періодів; 1) з давніх часів до прийняття християнства (988 р.); 2) до роздроблення Русі на уділи і поневолення її монголами (1238 р.); 3) до Івана III (1462 р.); 4) до Соборного Уложення 1649 р.; 5) до Петра Великого (1689 р.), а нову історію – на три періоди: 1) від Петра Великого до Катерини II (1762 р.); 2) до видання Зводу законів Російської імперії (1833 р.); 3) до сьогодення (час життя К. Неволіна – середина XIX ст. – *Авт.*).

Порівнюючи наведену схему періодизації історії російського права К. Неволіна з відповідними схемами інших учених, які існували на той час, виявляємо, що вона в одному ключовому пункті істотно відрізняється від останніх. Так, при періодизації історії російського права більшість учених сприймає Соборне Уложення 1649 р. як межу стародавньої і нової історії. Зокрема, М. Рожественський та інші дослідники вважали, що закони, видані до Соборного

Уложення 1649 р., втратили в сучасний для цього вченого час будь-яке практичне значення, у зв'язку з чим їх слід відносити до стародавньої історії, а законоположення подальшого часу, навпаки, досі зберігають силу законів, що діють, або служать їхніми джерелами і тому належать до нової історії. Проте, як підкреслював К. Неволін, приймати Соборне Уложення 1649 р. за початок нової історії можна тільки в практичному відношенні. Втім, і тут Соборне Уложення втратило чинність з часу видання Зводу законів Російської імперії: ухвали епохи Соборного Уложення «в даний час можуть бути прийнятними тільки в тих справах, в яких досі ще не складено Зводу законів»; але по таких-то саме справах Соборне Уложення навряд чи містить у собі що-небудь дієве, принаймні таке, що не було б підтверджене або визначене точніше законодавством Петра Великого. Тому останнє і в практичному відношенні може бути прийняте за початок нової історії. Петро Великий вніс до народного життя нову рушійну першооснову і цим поклав тверду межу між стародавнім і новим світом [9, с. 11-13].

Підсумовуючи все сказане, можна дійти висновку, що хоча деякі положення наведених періодизаційних схем К. Неволіна з погляду сьогодення застаріли, у цілому систему, що він запропонував, багато які історики права сприймали з більшими чи меншими відступами, і вона зберігає свою наукову цінність до теперішнього часу.

Література

1. Музыченко П.П. История государства и права Украины. – 5-е изд. – К.: Знання, 2006. – С. 18-20.
2. Страхов М., Криворучко О. Методологічні основи періодизації історії держави і права // Вісник АПрН України. – Х.: Право. – 2003. – № 2(33)-3(34). – С. 170-179.
3. Усенко І.В. Історія держави і права України: проблеми предмета і методології досліджень // Правова держава (Ювілейний щоріч. наук. пр.). – К., 1999. – Вип. 10. – С. 237-244.
4. Ярмиш О. Актуальні проблеми історико-правових досліджень в Україні // Вісник АПрН України. – Х.: Право. – 2003. – № 2(33)-3(34). – С. 161-170.
5. Леонтович Ф.И. История русского права. – О.: Тип. Алексомати, 1869. – Вып. I. – С. 10-11.
6. Ясинский М.Н. Лекции по внешней истории русского права. – К., 1898. – Вып. 1. – С. 11-12.
7. Неволин К. Энциклопедия законовещения. – К., 1939. – Т. 1.
8. Омельченко О.А. Римское право: Учебник. – М.: ТОН «Остожье», 2000.
9. Неволин К. История российских гражданских законов. – СПб., 1851. – Т. I (введение).

УДК 340.15(474.5):343.24/25

Н.И. Косяченко

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ НАКАЗАНИЙ В СТАТУТАХ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО

Особое место в истории эволюции наказаний занимает литовско-русская эпоха, время, в которое русское (украинское, белорусское) уголовное право получает новый импульс в своем развитии.